

ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN ANISINA
VEFATINDAN 1 HAFTA SONRA DÜZENLENEN PANEL

YER	: BİLİM VE SANAT VAKFI
TARİH	: 25 EKİM 2003
OTURUM BAŞKANI	: MUSTAFA ÖZTÜRK
KONUŞMACILAR	: AHMET DAVUTOĞLU- AKİF EMRE
KONUŞMACI	: MERHUM AKİF EMRE
SÜRE	: 20 DAKİKA 50 SANİYE
DEŞİFRE	: AHMET KILIÇ (5 Eylül 2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=-5-dBKb-cl4&app=desktop>

Genel anlamda Aliya'nın ne yapıp ettiğinin bilindiğini varsayarak, atlanılan önemli noktaları- bence önemli bulduğum noktaları- hem onun özellikleri açısından, hem İslam toplumuna verdiği örneklik açısından, hem de böyle bir liderin nasıl hangi ortamda yetiştiğini o kültürel ve sosyal ortamın ipuçlarını yakalamak açısından bazı ana noktalara temas etmek istiyorum. İyi hatırlıyorum "Doğu ve Batı Arasında İslam" kitabı Türkçe'ye çevrildiği vakit kitabı okuyanlar şöyle bir şokla karşılaştı Türkiye'de: "Böyle bir adam Yugoslavya'da- o zaman Yugoslavya idi, herkes şu anda Makedonya'sı, Hırvatistan'ı, Bosna'sı, hepsi Yugoslavya'ydı- Yugoslavya gibi "komünist" bir ülkeden böyle bir düşünür nasıl yetişir?" Çünkü hafızalarımız o kadar çok silinmişti ki adeta -işte o zamanki resmi söylemin de etkisiyle belki- Edirne'den sonra Türk ve Müslüman yoktu. Bizim hafızalarımızda böyleydi. Çok az özel ilgisi olan insanların belki orada ne olup bittiğini -belki Bayrampaşa'da işte Makedonya'da Bosna'da akrabaları olanlar- biliyordu ama Anadolu'da pek çok insan adeta unutmuş gibiydi. Böyle bir hafızasızlık karşısında yaşayan bir düşünürün böylesine önemli parlak bir eser çıkarmış olması gerçekten şaşırttı. Gerçekten öyle miydi? Halen bu konuda biz düşünmedik, konuşmadık. Konuşmalıyız, çünkü Aliya'yı çözümlenmenin anlamının bir yolu da böyle bir kitap nasıl hangi ortamda yazılabildi, hangi kültürel, entelektüel ve sosyal ortamın ürünüydü, bunu anlamak zorundayız.

Ben birkaç ana başlık altında bu konuya Aliya'nın kişiliğini oluşturan ve birikimini mümkün kılan ortamlardan bence önemli gördüğüm birkaç noktayı vurgulamak istiyorum. Çok şey söylenebilir ama atlanılan çok önemli bir nokta var: Aliya'nın yetiştiği şartları bir göz önüne alalım. 1925'te doğuyor, kesin olarak Osmanlı o toprakları terketmiş -işte 1878'den sonra fiili olarak Avusturya Macar İmparatorluğunun işgali altında 1908'den itibaren de resmi olarak Osmanlı tamamen çekilmiş 1918 1. Dünya savaşından sonra da bir Sırp Krallığının parçası haline gelmiş- bu arada Müslümanların esas elit kısmı göçmüş geriye kalan parçalanmış sa-

hipsiz örgütsüz bir toplum var, fakat bir yanda varlık mücadelesi veren bir yanda umut ve umutsuzluk etrafından gidip gelen bir toplum var. Böylesine bir kaotik ortamda dünyaya geliyor ve kişiliğini, benliğini böylesi bir ortamda oluşturuyor. Neydi bu ortam? İslam âleminin geneldeki durumuyla Bosna'daki Müslümanların veya tüm Yugoslavya'daki Müslümanların içinde bulunduğu kaotik durum birbirinden pek farklı değildi. Soğuk savaş dönemi başlamamış, henüz sömürgecilik dönemi bitmemiş, dünyada bir elin parmağı kadar belki bağımsızlığını kazanabilmiş ülke var; geri kalan tamamen İslam coğrafyası işgal altında, yarı sömürge durumunda. Böyle bir ortamda Saraybosna'da bir takım bir grup genç bir araya geliyor, orada bir takım siyasi entelektüel faaliyetlerde bulunuyor. Aliya'nın kendisi de söylemişti yaptığım görüşmelerde: Aynı dönemi yaşayan 40'lı yıllarda Genç Müslümanlar örgütüne dahil olmuş olan beraber hapis yatan yattığı arkadaşlarından da duymuştum onların söylediği şeydi, çok ilginç belki es geçilecek bir şey ama: "Nehrin kenarına oturur, işte İslam medeniyetinin yeniden nasıl diriltileceğini, işte Müslümanların durumu, tekrar nasıl dirilebilir, Müslümanlar için neler yapılabilir saatlerce bunları konuşurduk" diyor. Şimdi düşünebiliyor musunuz bu kadar umutsuz bir ortamda insanlar hayal kuruyor, zaten büyük insanlar biraz da büyük hayalleriyle var olurlar. Önce hayaller kurulur, sonra onlar hayata geçirilir, hayali kurulmadan hiçbir şey olmaz. Mustafa Özel'in az önce söylediği o irrasyonel ile rasyonel çılgınlık arasındaki gerilim -dengeli gerilim- burada beliriyor, yine Türkiye örneğinden de verirsek aklıma şey geldi, Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'larında 60'lı yıllarda bir kapağı vardı. "Divanelere muhtacız." Tıpkı şeyle örtüşüyor. Şimdi Aliya'nın kişiliğini ele veren çok önemli bir ayrıntı bu. Umutla şey arasında bir durum iyimserlik arasında bir durumu Aliya'nın. Bence bütün hayatı boyunca bu umudu ve iyimserliği hiçbir zaman elinden bırakmadı, o çılgınlık noktasındaki irrasyonelite noktasına gelen umut ve iyimserliğin bence harmonisi Aliya'nın kişiliğinde oluştu. Eğer bu büyük düşüncesi, büyük hayalleri olmasaydı bugün küçük bir Bosna gerçeği -Özgür Bosna- gerçekleşmeyecekti. Cemaleddin Latiç anlatmıştı, ilk Amerika'ya beraber gittiklerinde "New York'da dolaşıyoruz" diyor, ben işte hep şikâyet ediyorum bak başkan sömürgeci kapitalizm ne hale getirmiş toplumu şuna bak şu berbat şu şöyle bu böyle sürekli anlatıyorum" diyor. O da "Cemaleddin niye böyle bakıyorsun biraz da olumlu yanlarına bak bak adamlar şu işi becermiş şunu başarmış."Hayata bu yönüyle bakabilen bir insan. Eğer böyle bakmamış olsaydı o olumsuz şartlarda çok da o büyük yükü kaldıramayabilirdi. Bu iyimserliği ve umudunun Aliya'nın siyasal çizgisinde de, düşünce ufğunun gelişmesinde de, fikrinin oluşmasında da önemli olduğunu düşünüyorum.

Bir ikinci husus; şimdi bu kaotik ortamda peki bu insanları besleyen şey şartlar neydi, kültürel ortam neydi, daha doğrusu sosyal ve kültürel ortam? Bence aile formunun, aile yapısının çok önemli olduğunu düşünüyorum. Yanılıyor olabilirim, tanıdığım ne kadar şu anda Boşnakların bağımsızlığına ve özgürlüğüne giden yolda mücadele etmiş öncülük etmiş ne kadar isim varsa İslamcı aydın varsa, hemen hepsi büyük, önemli aile geleneği yapısına sahipler. Bunu biraz tarihçiler bilir, konularına girmiş olmayayım ama Bosna-Hersek eyaletinde Osmanlı dön-

minde diğer Osmanlı eyaletlerine nispeten daha aristokrat diyebileceğimiz, toprak ağalığına, mülkünün zenginlerin oluşmasına imkan veren bir yapısı vardı orada çok büyük aile yapıları oluştu, bunların son döneme kadar -gerçi o toprak reformuyla çoğu ellerinden alındı falan ama- yine de büyük mekanları olan, oturmuş geleneği olan köklü aileler sürekli Bosna'da oldu ve özellikle komünist dönemin yıkıcı tahribatına karşı aileler kendi nesillerini korudular. İslami geleneği öyle oldu. Mesela Aliya sık sık bahseder, annesinin etkisinden bahseder, namazı, ibadeti, işte dini hayatı, dini tefekkürünü ilk nüvelerini ailesinden almıştır. Benim gözlemlediğim -benim şahsım yani yanılıyor da olabilirim bu bir istatistik değil ama- tanıdıklarımın hemen hepsi böylesine Bosna'nın tanınmış köklü ailelerinden geliyorlar. Bu çok önemli. Bu Türkiye'nin şu modern zamanlarda Türkiye'nin yaşadığı dönüşüm açısından da aile kurumunun özelliği/önemi açısından ayrıca vurgulanması gerektiğini düşünüyorum. Bir başka özelliği de Aliya'nın, Aliya'yı başarılı kılan bir başka nokta da, Aliye toplumunun zaaflarını ve yeteneklerini çok iyi tanıyan bir liderdi. Yani Boşnak toplumu -mesela ben cenazeye gittiğimde dedim- Boşnaklar beni bir kez daha şok etti şaşırttı. Biz şaşıyoruz direnişi o müthiş direnişi gösterdiklerinde de şaşırmıştık. Beklemiyorduk çünkü bu kadar dejenere olmuş -dışarıdan bakılınca İslam toplumlarının içerisinde çoğusunun söylediği gibi en seküler toplum görünümü veren bir toplum- sırf Müslümanlık ismini koruyabilmek için ya da o isimden dolayı katliama maruz kaldılar ve müthiş destansı bir direniş gösterdiler. Burada şaşırdık. Bu cenazede ben yine şaşırdım doğrusu. O muhteşem manzarayı o tarihi olaya tanıklık ettiğimiz için ben şahsen kendimi mutlu sayıyorum. O şey Aliya'nın artık misyonunun orada kök tuttuğunu, kök saldıığını gösteren bir olaydı. Aliya'yı bu denli sahiplenmiş olmalarını ben beklemiyordum. Bu kadar önemli, bu kadar geniş bir şekilde kitlesel bir katılımı sahiplenmiş olabileceklerini beklemiyordum. Gerçekten müthiş bir olay. Aliya giderken de yeniden tarih yazdı aslında. Bu o toplumsal hafızada çok önemli anlardır bunlar. Sadece bir merasim olarak bakılabilir cenaze merasimi olarak. Ama Bosna böyle bir olayı en son belki 100 sene önce 200 sene önce yaşamıştır. Çok önemli bir olaydı. İşte bizi şaşırtan yanı Boşnakların, Aliyaiçin sürpriz değildi. Yeteneklerini direnme noktalarını ve zaaflarını toplumunun zaaflarını çok iyi biliyordu. İşte İslam Konferansında yaptığı bir konuşmada "biz başımıza gelenlerin Allah'a karşı işlediğimiz suçlardan dolayı olduğunu biliyoruz. Boşnaklar olarak bunun bilincindeyiz. Çok günah işledik." Bunu diyecek kadar kompleksiz bir şey. Ama toplumunun kahramanca direnişini ve yeni bir toplum oluşturabilecek kadar da yeteneğe sahip olduğunu bilecek kadar da realist birisiydi.

Şimdi bu aile ve kültürel ortamdan geçerek biraz daha genelleştirerek şöyle bir şey yapabiliriz. Aliya'nın ilk gençlik döneminde fikri yapısının oluşumunda kimler nasıl katkıda bulundu. Hangi kültürel entelektüel etki tesir etti. İstanbul-Saraybosna hattı işte Osmanlı'nın çökmesiyle birlikte, ondan da önce Bosna'nın Osmanlı'dan koparılmasından sonra fiili olarak koptu. Büyük ölçüde koptu. Yine bir takım link devam ediyordu ama Osmanlı'nın dağılmasından sonra bu tümüyle koptu. Türkiye'nin resmi politikalarının da o zamanki dünya dengeleri içerisinde kendisine dayatılan dış politikalar gereği belki de veya başka gerekçelerle Balkanlar'a

ve Osmanlı bakiyesi unsurlara ilgisiz kalması hem siyasi anlamda hem kültürel anlamda doğrudan dini hayatı, toplumsal hayatı Türkiye üzerinden Osmanlı üzerinden şekillenmiş olan bir toplum için müthiş bir kayıptı. Dolayısıyla başka kaynak arayışına geçtiler. İşte o Genç Müslümanlar örgütündeki tiplerin hemen hepsi bildiğimiz İslamcılık cereyanının özellikle Arap dünyasında ortaya çıkan Muhammed Abduh, Reşid Rıza gibi modern İslamcı düşünürlerin etkisini yoğun biçimde oralarda görüyoruz. Yoğun biçimde böyle bir etki var. Yani İstanbul hattındaki Osmanlı geleneğinden çok daha modernist bir şey var. Fakat Aliya'nın her ikisini de çok dengeli bir biçimde içinde hazmettiğini görüyoruz. O eserinde çok rahatlıkla bu görülebiliyor. Bu tesir bugün için de çok ciddi bir problem. 1920'lerden itibaren 30'lardan itibaren dini hayatın şekillenmesinde Osmanlı kültürü yerine daha Ortadoğu'dan gelen -bunu evrensel İslam düşüncesinin değerleri açısından ayırıcı bir şey olarak kullanmıyorum fakat beslenme kaynak açısından söylüyorum çünkü sonuçta üslup tarz tutuş her coğrafyaya göre de bazı biçimler alıyor- Bosna toplumunun İslam anlayışını genel anlamda da farklı bir dalgalanma oluşturdu. Burada Aliya gibi bir tipin şu olması beklenebilirdi: son derece modernist, topluma yabancılaşmış, işte beslendiği kaynaklar itibariyle de geleneksel diye hitap edebileceği veya tanımlayabileceği bir dünyaya karşı yabancılaşmış bir tip, toplumuna yabancılaşmış bir entelektüel tip çıkabilirdi. Aliya'nın önemi bir kez daha burada ortaya çıkıyor. Entelektüel oluşumunu alabildiğine açık tutarak beslenebildiği kadar beslenmiş, yani zamanın Bergson'undan Heidegger'e kadar pek çok batılı düşünürleri okuduğu kadar İktbal'den Reşid Rıza'ya kadar da İslam coğrafyasının yetiştirdiği bütün önemli isimleri de ulaşabildiği kadar okuyabilmiş bir insan. Bu çok önemli. Uzun vadede onun entelektüel oluşumunu çok ciddi şekilde bu belirledi. Dolayısıyla bir tür modernlik karşısındaki Müslümanın varoluş problemi sosyal problemleri buna verilebilecek İslam'ın cevapları konusunda çok ciddi bir arayışa girdi ve bu "Doğu-Batı Arasındaki İslam" eserinde bu arayışın izlerini çok rahatlıkla görebiliyoruz.

Şimdi Aliya bütün bunlarla birlikte nedir? Bana göre 3 önemli başlığı var: Aliya her şeyden önce bir düşünür. Bir siyaset adamı ve bir özgürlük savaşçısı. Fakat bunlar hayatının içerisinde birbirinden kopuk bölümler değil. Belki bir özelliği belli bir dönemde çok öne çıkıyor olabilir. Fakat bütün hayatı boyunca bu üç özelliğin de üç vasfın da çok ilginç biçimde birbiriyle at başı birbiriyle kendi içinde yarıştığını görüyoruz. Bildiğimiz anlamda bir ihtiraslı güce tapan, güç tutkunu bir siyasetçi değil. Genellikle siyasetçiler böyle bilinir. Fakat burada çok değişik bir siyasetçi tipi var karşımızda. Fiili olarak 1990'lara doğru aktif siyasete geçtiğini biliyoruz. Fakat hayatın tümü bence çok siyasi eylemlilik içerisindeydi. Mesela 70'li 60'lı yıllarda ne yapıyordu? Saraybosna'da oturan bir kendi halinde avukat görünümünde, fakat çok siyasi idi o zaman da. Nedir? Bir kere sistemle olan ilişkisinde çok siyasi bir tercihi vardı, çok ideolojik bir tercihi vardı. Sistemle hiçbir şekilde bu kadar siyasi bir kişiliği olduğu halde muhalif kişiliğiyle sistemle ilişkiye geçmedi. Eğer o tür kirlenmiş sistemle öylesi bir ilişkiye geçmiş olsaydı muhtemelen o komünist sistemin çöktüğü dönemde kirlenmemiş bir kahraman olarak buna güvenmeyecekti. Burada güven unsurunun altını çizmek istiyorum. Yeniden döneceğiz.

Ne yapıyordu? Saraybosna'da oturuyor, her hangi bir gazetede bir şairin şiiri mi çıktı o şiirde bir pırıltı, bir mısradaki bir pırıltı, bir yetenek keşfetmişse o yetenekli insanla tanışıyor ve ona kanca atıyordu. Resmen ağını kurmuş orada bir şey dokuyordu, kumaş dokumaya çalışıyordu. Kendi halinde herkesin tanımadığı ama çok dar halkasında sürekli oturan okumalar yapan bir insan. Nitekim Bosna savaşında ve daha sonra Bosna'nın oluşumunda o SDA'ya öncülük eden yakın kadrosundaki genç kuşak onun yaşına göre genç olanların hemen hepsi Saraybosna'daki avukatlık döneminde ilgilenerek kazandığı gençlerden, üniversite öğrencilerinden oluşuyordu. Hasan Mengiç'ten CemaleddinLadiç'e kadar pek çoğu. İkincisi yakın çevresinde çok sadık işte Ömer Behmen'den tutun Ekrem Çanpara'ya kadar pek çok insanla kader birliği yaptığı insanları da hiçbir zaman terketmedi. Böyle bir özelliği de var.

Çok dağınık belki ama ben dağınık bir şekilde özellikle dağınık olmasında şey yapıyorum. Sistemize etmek istemiyorum. Siyasikışılığı böyle. Yani ihtiraslı değil, gerektiğinde bence (bence değil yani edindiğim izlenimlere göre) Aliya biraz da zorlanarak siyasete atılmış biri. Neden? Yapısı gereği bu tür komplolara ayak oyunlarına yarışacak bir insan değil, kumaşı ondan değil. Ama toplumunun karşısında öyle bir misyon yüklendiğinde de bundan kaçınmayan ve gerektiği zaman da bırakabilecek olgunlukta bir insan. Nitekim öyle yaptı. Sorumluluktan kaçmadı sonuna kadar en iyi şekilde yaptı. Sonunda da "ben çekiliyorum" demesini de bildi. Bu çok önemli. Ama hayatının tamamı bir siyaset içindeydi. Üst siyaset anlamında böyleydi. İkincisi "düşünür"dü. Bunu artık söylemeye gerek yok, bunu ayrıca açıklamak lazım. Ve sürekli de bir eylem üzerinde olmuş ve bir özgürlük savaşçısı diyebileceğimiz veya bir eylem adamı diyebileceğimiz bir niteliğe sahipti. Bunu hayatının bütün safhalarında gösterdi.

Aliya'yı evvelki günkü -Çarşamba günkü- cenazesinde yalnız bırakmayan halkın bu denli bağlanmasının sebeplerinden biri, düşünün kimilerine göre şöyle okunabilir: "Bir savaşa sebep oldunuz ve 100 binlerce insanın kanına mal olmuş bir lider" olarak da okunabilirdi bu. Sonuçta savaş çıkıyor ve savaş sonucunda da çok büyük parlak bir zafer elde edilmiyor. Yani tatmin edici bir barış yapılamadı, bunun gücünü aşan bir şey. Buna değer miydi denilebilirdi. Ama buna rağmen başka bir açıdan baktığımız zaman bu insanlar onca kana cana rağmen Aliya'ya neden sahip çıktılar? Ben bir anımı daha anlatacağım. Savaştan hemen sonraydı. Bir yolculukta hatta Ahmet bey de vardı Hüseyin Bey de vardı. Hırvatların terkettiği bir kasabada bir sabah vakti bir kahvaltıya bir kadın bar işletiyor içkili bir lokanta açtı yani bizim burada Türkiye ölçeğinde bir meyhane aslında lokantayı açtı bize hemen bir yemek hazırladı falan. Başka bir yerden sürülmüş gelmiş orada bir içkili lokanta çalıştırıyor. Aliya nedir falan? "Aliya olmasaydı herkes bizi satardı" dedi. İşte Boşnaklar kendilerini satmayacak lider olduğuna sonuna kadar inandılar. Bunda hiç kimse tereddüt etmedi. Yani bir takım iktidardayken yönetimdeyken eleştirmiş olabilirler beğenmedikleri yanları olabilir ama Aliya'nın bile bile kendilerini satmadığını herkes biliyordu, buna inanıyordu. Ve kişiliği de düşmanları da dâhil herkeste saygı uyandıran bir insandı. Bu anlamda bütün bu özellikleriyle bir lider tipi olarak İslam dünyası sadece İslam dünyası değil batı da çok önemli dersler almak zorunda. Batı bir erdem-

lilik/ilke sınavı verdi onun karşısında ve kaybetti. Batıya karşı bir erdem dersi verdi. İslam dünyasına karşı da üst siyasetin nasıl yapılabileceğini, hayallerin ideallerin ölmediğini bu bütün olumsuz şartlarda ve dünya dengelerine rağmen ne kadar çok şey yapılabileceğini gösterdiği için çok önemli bir mesaj bırakarak gitti. Bu yönüyle de yepyeni bir, açılması izah edilmesi okunması gereken bir lider tipi olarak önümüzde duruyor.

Herkese teşekkür ediyorum.